

KADI BURHANEDDİN DİVANI VE ÇEVİRİ YAZILI METNİ

Salim Küçük

- Edebiyatımızda dinî nitelikteki *İksîru's-Saâdat fî Esrâri'l-İbâdat ve Tercîhu't-Tavzîh* gibi eserlerine nazaran Türk edebiyatında daha çok XIV. yüzyıl Eski Anadolu Türkçesi özelliklerini, dil ve edebiyat tarihçilerine göre Azeri lehçesi hususiyetlerini taşıdığı iddia edilen ve Türkçe kelimelerin bolluğu ile dikkati çeken Türkçe *Divan*'ı ile tanıyan ve asıl adı Burhaneddin Ahmet olan bilgin, devlet adamı ve şair Kadı Burhaneddin, Kayseri kadısı Şemsettin Mehmet efendinin oğlu olup 8 Ocak 1345'te (Hicri 3 Ramazan 745) Kayseri'de doğmuştur (Alpaslan, 1977: XLV).

Ailesi Oğuzların Salur boyuna mensuptur (TDK, 1944: V). XIV. yüzyılda yaşamıştır. 2 yaşında annesini kaybeden ve küçük yaşta babasından dersler almaya başlayan Kadı Burhaneddin, 14 yaşına kadar Kayseri'de babasının yanında okumuş, Arapça, Farsça gibi dillerin yanı sıra mantık, hikmet, fıkıh, usul-ı fıkıh, feraiz, hadis, tefsir, heyet ve tıp gibi ilimleri de öğrenmiştir (Alpaslan, 1977: XV, Demirbağ, 2011: 3-6). Bir müddet Mısır'da bulunmuş icazetini aldıktan sonra tekrar memleketine dönmüştür (TDK, 1944: V).

19 yaşında Hicaz'a giden ve babasının ölümü üzerine bir yıl Halep'te kaldıktan sonra Kayseri'ye dönen Kadı Burhaneddin 1365 yılında yirmi bir yaşında babasının yerine kadı olmuş Eretna oğullarından Gıyasüddin Mehmed'in kızını almıştır. Bu görevdeyken adaletle hareket etmesi, kimseyi kayırmaması isminin yayılmasına ve halkın sevgisini kazanmasına neden olmuş, 34 yaşında kadılıktan vezirliğe yükselmiş, 37 yaşında naip ve hükümdar olmuş ve 17 yıl saltanat sürmüştür (Alpaslan, 1977: XVII, XXVI). 1335-1381 yılları arasında Sivas ve Kayseri'de hüküm süren Eratnaoğulları'nın saltanatını tanımayıp, 1381 yılında Sivas'ta tahta çıkan Kadı Burhaneddin, burada bağımsızlığını ilan etmiş, 1398 yılında kendisine karşı ayaklanan

Akkoyunlu hükümdarı Kara Yöyük Osman Bey tarafından esir edilmiş ve öldürülmüştür (Alpaslan, 1977: XVIII-XXIV; TDK, 1944: V).

Edebî şahsiyeti hakkında sınırlı bilgi bulunan ve Türkçe şiirlerin yanı sıra Arapça ve Farsça şiirler de yazan Kadı Burhaneddin ile ilgili olarak Taşköprüzade, Hoca Sadeddin ve Kâtip Çelebi, kendisinin tanınmış bir şair olduğundan bahsederken Osmanlı kaynaklarında daha çok siyasi kimliği üzerinde durulduğu görülür (Alpaslan, 1977: XXVII).

Erdeşîr-i Esterâbâdi tarafından Farsça olarak Kadı Burhaneddin adına yazılan ve Arapça kaynaklarla uygunluk gösteren *Bezm u Rezm* (İstanbul, 1928) adlı vakayiname türündeki eserde şairin gençliği, tahsili, hususi ve siyasi hayatı hakkında geniş bilgi bulmak mümkündür (Alpaslan, 1977: XIII). Bu hususta yazılmış en önemli eserden biri Prof. Dr. Yaşar Yücel tarafından 1970 yılında kaleme alınan *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti* adlı müstakil çalışmadır.

Kadı Burhaneddin tarafından kaleme alınan Türkçe *Divan*, TDK tarafından önemli görülmüş, yayımlanmak için 1934 yılında zamanın Maarif Vekilliğine başvurulmuş, eserin British Museum'da bulunan aslından fotoğraflarının aldırılması talep edilmiştir (TDK, 1944: VI). Taranması çeşitli mazeretler yüzünden geciken *Divan*'ın taranma işlemi Dehri Dilçin tarafından yapılmıştır. Ancak sağlıklı bir şekilde okunamayan eserin yeni bir tıpkıbasımının yapılması gerektiği, önce "Kadı Burhaneddin Divanı Üzerine Bir Gramer Denemesi" (1951) adıyla önemli bir çalışma yapmış olup *Kadı Burhaneddin Divanı* adıyla divanın metnini hazırlayan, Muharrem Ergin (1980) tarafından bu konuda karşılaşılan güçlüklerden de bahsedilerek kitabın ön sözünde dile getirilmiştir (Tören, 2000: 209).

Ergin (1980), eserinde düzeltmeler cetvelinin dışında gözden kaçan bazı hatalar, çözülmemiş hatta yanlış okunmuş kelimelerin kalmış olabileceğini açıkça kabul etmektedir (Tören, 2000: 209). Nitekim Prof. Dr. İsmail Hakkı Aksoyak tarafından hazırlanan *Edebiyat Metinleri Bağlamalı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü* (TEB-DİZ) projesi kapsamında *Kadı Burhaneddin Divanı Sözlüğü*'nü hazırlaması için teşvik edilen Hatice Özdil, Muharrem Ergin tarafından yayımlanan metnin okunuşunda da hem Muharrem Ergin hem de başka araştırmacılar tarafından düzeltmeler yapıldığını tespit etmiştir (Özdil, 2019: II). Bu çalışmalardan biri de Tören'e (2000) aittir.

Kabul etmek gerekir ki Kadı Burhaneddin'in *Divan*'ında Türkçe yazmaktan kaynaklanan aruz hatalarının yanı sıra, sıkça edebî sanatlara başvurusu, zaman zaman kelimelerle zekice oynaması, bazen anlamlandırılması güç beyitler kaleme alması gazel ve tuyuğlarının dil yönünden anlamlandırılmasını güçleştirmiş, eserin anlaşılmasını zorlaştırmıştır. "*Şairin bazı tuyuğlarında Kuzeydoğu Türkçesinin gramer şekillerine de rastlanır (bolmak, gay, gan gibi).*" (Alpaslan, 1977: XLVI) Bu da bize şairin dilinin Anadolu ve Azerbaycan sahası içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir (Özkan, 2018: 82).

1393 tarihini taşıyan ve Kadı Burhaneddin zamanında toplanıp yazıldığı ve sayfa kenarlarında görülen bazı düzeltmelerin bizzat şairin kendisi tarafından yapıldığı tahmin edilen *Divan*'ın fotoğraflardan foto-lito (foto litografi) usulü ile tıpkıbasımı TDK tarafından 1. cilt olarak yayımlanmakla birlikte 2 cilt olarak yayımlanması ve planlanan çeviri yazılı metni ile sözlüğü aradan geçen bunca zamana karşın yayımlanamamıştır (TDK, 1944: VI).

Bilinen tek nüshası Londra'da British Library'de "Or. 4126" numara ile kayıtlı bulunan ve Halil b. Ahmet tarafından 1393-1394 yılında istinsah edilen bu nüshanın Türk Dil Kurumu tarafından tıpkıbasımı 1943 yılında yapılmıştır (Özdil, 2019: I, II). Bu tıpkıbasımda 1500 kadar gazel, 20 rubai, 119 tuyug ve birkaç müfret bulunmaktadır. Her sayfasında ara başlıklarla birlikte 14, 15 veya 16 satır bulunan eser toplam 608 sayfadır.¹ *Divan*'da alfabe sırası gözetilmediği gibi aruz vezni ile yazılan şiirlerde mahlas da yer almamaktadır (TDK, 1944: V-VI). Ancak TDK tarafından 1943'te yapılan baskıda *Divan*'ın bazı sayfaları fotokopilerde olduğu gibi siyah çıkmış, bu sayfaların okunması araştırmacılar ve eserden yararlanmak isteyenler için sorun teşkil etmiştir (Alpaslan, 1977, Özdil, 2019: II). Yine 1943 tarihli tıpkıbasımda, sayfalar şiirlere çekilen cetvellere kesilerek basıma hazırlandığı için derkenarlarda (sayfa kenarları) yer alan kayıtlara da ulaşamamıştır (Özdil, 2019: V). "*Eserin gerçek büyüklüğü hemen hemen A4 kâğıdı boyutundadır. 1943 tarihli tıpkıbasımı ise gerçek boyutunun neredeyse yarısı kadardır. Bu da okumayı zorlaştıran diğer bir unsur olarak öne çıkmaktadır.*" (Özdil, 2019: V)

Divan hakkında Batı'da yapılan ilk çalışma Melioranski'ye aittir. Rus Türkolog *Obrivki iz divana Achmeda Burhan eddina Sirasskogo "Voctocnyja Zametki"* (Petersburg 1895, s. 131-152) adlı eserinde *Divan*'dan 20 rübai ve 12 tuyuğu Rusçaya çevirmiştir (Alpaslan, 1977: XXVI). Bundan başka yine İ. V. Stebleva, K Voprusu o proishodjeniy janra tuyuğ (Tuyuğ tarzının türeyişi meselesine dair), *Tyurkologičeskiy Sbornik*, M.-L. 1970, s. 135-147 adlı makalesinde *Kadı Burhaneddin Divanı*'na değinerek bazı tuyuğlarından örnekler (Divan, s. 586, I. Tuyuğ; s. 588, 2. Tuyuğ) vermiştir (Alpaslan, 1977: XXIX).

Ali Alparslan (1977) tarafından Kültür Bakanlığı 1000 Temel Eser Serisi'nden 73 numara ile yapılan çalışmanın ön sözünde belirtildiği üzere 100 gazel, 7 rübai ve 18 tuyug seçilmiş, seçilen şiirler son harflerine göre alfabetik olarak sıralanmış, her birine bir sıra numarası verilmiş ayrıca *Divan*'daki sayfa numaraları da yay ayrıç içerisinde gösterilmiştir. Yazar, eserdeki şiirlerin Türkçeye çevrilmesinde Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, Abdülbâki Gölpınarlı ve Orhan Şâik

1 Ali Alpaslan (1977: LI), 608 sayfadan ibaret olan divanda 1268 gazel, 45 eksik gazel, 3 beyit, 20 rübai ve 116 tuyuğ bulunduğundan bahsetmekte ve şu bilgiye yer vermektedir: "Kısaca gazeller (s.1-581), er-rübâyyât (s. 582-585) ve et-tuyûgat (s. 586-608) bölümlerinden ibaret olan divân, alfabetik olmayıp gazeller rastgele yazılmıştır, ayrıca şâir, gazellerinde adını veya mahlâsını da kullanmamıştır. Bildiğimiz gibi şâirin adı Ahmet, künyesi Ebu'l-Abbâs, şöhreti Kadı Burhaneddin'dir. Biz gazellerinden birinde Ahmed ismine rastladık (bk. 69 numaralı gazel)."

Gökyay gibi zamanının önemli üstatlarından da yardım almıştır. Eser, Kültür Bakanlığı Yayınları arasından 2000 yılında tekrar yayımlanmıştır.

Bu konuda önemli bir çalışma da Hatice Tören (2000) tarafından yapılmıştır. Yazar “Kadı Burhaneddin Divanı’nda Bazı Yeni Okuyuşlar” adlı makalesinde divanın ilk 100 sayfasındaki gazelleri yeniden değerlendirerek 60’a yakın yeni okuyuş önerisinde bulunmuştur.

Yıllar sonra yeni tıpkıbasımı büyük bir özveri ile uzun süren yazışmalar ve uğraşlar neticesinde Hatice Özdil (2019) tarafından temin edilen dijital bir kopyaya bağlı olarak bir proje kapsamında Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları arasından yapılan Selçuklu neshiyle hareketli British Library Or. 4126 numaralı bu nüsha Bitlis Eren Üniversitesinin bir projesi olarak daha temiz ve okunaklı bir şekilde Türkolojiye ve bu alanda çalışma yapmak isteyen akademisyenlerin hizmetine sunulmuştur. Baş tarafı tezhipli, sayfaları cetveli, toplam 305 varaktan meydana gelen bu hacimli divan gazeller (v. 1b-291b), rubailer (v. 292a-299b) ve tuyuğlardan (v.294a-305a) oluşmaktadır (Özdil, 2019: I). “*Divan’ın 67b ve 68a sayfalarında, yazıların üzerine kadar gelen büyük çamur lekeleri mevcuttur. Burada okunmakta güçlük çekilen yerler olmakla birlikte, 1943 tarihli eski tıpkıbasımına göre yazılar daha okunaklıdır.*” (Özdil, 2019: V) Nüshanın ilk sayfasında Osmanlı padişahlarından III. Mustafa’ya ait olduğu tahmin edilen bir tuğra yer almaktadır (Özdil, 2019: II).

Hatice Özdil’in çalışmasından sonra *Divan’ın* bir tıpkıbasımı da TDK (2020) tarafından yapılmıştır. “*Ancak yazmanın sayfaları tıpkıbasımında küçük kalmış, tıpkıbasımdaki sayfalarının kenarlarındaki beyazlıklar eserin gerçekçiliğini azaltmıştır. Tıpkıbasımın sayfalarında satır numaralarına yer verilmemiştir... Eser renkli basılmış ve gayet okunaklıdır. Eserde bir varak eksiktir. Bunun nedeni 171r. ve 171v. sayfalarının 172r. ve 172v. sayfaları yerine aynen kopyalanmış olmasıdır. Buradan öncesi ve sonrası tamdır ve eksik başka sayfa bulunmamaktadır.*” (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1432487>).

Eski Anadolu Türkçesinin söz varlığına önemli bir katkı sağlayacağını düşündüğümüz *Divan’ın* çeviri yazılı metninin daha önce yayımlanmış makale, kitap veya gramatikal indekse dayanan yüksek lisans² vb. çalışmalardan da yararlanılarak bir an önce tamamlanması ve araştırmacıların hizmetine sunulması bu manada önemlidir ve bu sahada çalışacak araştırmacılara büyük katkı sağlayacaktır. Temennimiz bir an önce bu eksikliğin giderilmesi ve Türkoloji-

2 Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Hatice Uzunal, “Kadı Burhaneddin Divanının 1-30 Sayfalarının Gramatikal indeksi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1985; A. Azmi Bilgin, “Kadı Burhaneddin Divanının 30-60 Sayfalarının Gramatikal İndeksi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1985; Gülşen Seyhan, “Kadı Burhaneddin Divanının 181-211. Sayfalarının Dizini”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1986; Nilüfer Akgür, “Kadı Burhaneddin Divanının 61-91. Sayfalarının Gramatikal İndeksi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1986; Türkan Yel, “Kadı Burhaneddin Divanının 121-150 Sayfalarının Gramatikal İndeksi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1987 vb.

ye kazandırılması yönündedir. Şüphesiz Türkçenin ilk yazılı kaynaklarından runik yazılı metinler üzerine yıllardır yapılan okuma çalışmaları; bazı araştırmacıların yeni okuma önerileri, hatta *Dîvânu Lugâti't-Türk*'ün farklı yazarlar tarafından yapılan okuma çalışmalarındaki farklı okumalar ve anlamlandırmalar veya yeni bir nüshasına kavuştuğumuz *Dede Korkut* metinlerinde olduğu üzere yıllardır bu sahada çalışan araştırmacılar tarafından dile getirilen yanlış okumalar, düzeltmeler veya bazı yeni okuma önerileri ile karşılaşabileceklerdir. Ancak bunlar telafi edilemeyecek ve üstesinden gelinemeyecek zorluklar değildir ve eserin bütünlüğüne ve söz varlığına zarar vermeyecektir kanaatindeyiz.

Kaynaklar

Alparslan, Ali, *Kadı Burhaneddin Divanından Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1977.

Demirbağ, Ömer, *Kadı Burhâneddin ve Şiiri*, Gazi Kitabevi, Ankara 2011.

Ergin, Muharrem, "Kadı Burhanettin Divanı Üzerine Bir Gramer Denemesi". *TDED*, S (4)3, İstanbul 1951, s. 287-327.

Ergin, Muharrem, *Kadı Burhanettin Divanı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1980.

Özdil, Hatice (haz.), *Kadı Burhaneddin Divanı Yeni Tıpkıbasım*, Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları, Ankara 2019.

Özkan, Nevzat, "Kadı Burhaneddin Divanı'nda Yer Adları", *Uluslararası Türkçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, S (2)1, 2018, s. 82-108.

TDK, *Kadı Burhanettin Divanı I: Tıpkıbasım*, Alâeddin Kırıl Basımevi, İstanbul 1944.

TDK, *Kadı Burhâneddin Dîvân*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2020.

Tören, Hatice, "Kadı Burhaneddin Divanı'nda Bazı Yeni Okuyuşlar", *İlmî Araştırmalar*, S 9, İstanbul 2000, s. 209-219.